

Orhan ERİNÇ
İ.Ü. İletişim Fakültesi

GAZETECİLERİN ÇALIŞMA KOŞULLARI İLE İŞ GÜVENCELERİNİN İLK BELİRLENİŞİNE İLİŞKİN NOTLAR

GİRİŞ

Sosyal siyaset ve basın hukuku alanlarında bugüne kadar izleyebildiğim eserlerde, fikir işçisi gazetecilerin çalışma koşulları ile iş güvencelerinin ilk kez 13.6.1952 gün ve 5953 sayılı "Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tazimi Hakkında Kanun"la düzenlendiği genel bir kanı olarak konmaktadır. Düzenlemenin gelişmeleri de 12.2.1954 gün ve 2653 sayılı, 4 (10.1.1961 gün ve 212 sayılı yasalarla yapılan değişikliklere bağlanmaktadır.

Oysa fikir işçisi gazetecilerin hak ve sorumluluklarını düzenleyen ilk yasa 28.6.1938 gün ve 5311 sayılı "Basın Birliği Kanunu"dur.

YASA VE İLGİLİ MADDELER

Yasanın, konumuzla ilgili başlıca maddeleri şunlardır :

BİRİNCİ FASIL

Birliğin Kuruluşu ve Kuruluş Taahhütleri

MADDE 1 — Türkiye'de çıkan gazete ve mecmuaların sahipleri ile bunların ve Türk istihbarat ajanslarının yazı, haber, resim, fotoğraf ve tashih işlerinde ücretle devamlı ve muntazam surette çalışarak bu işi kendine meslek edinen kimselerden mürekkebi olmak ve hükmi şahsiyeti haiz bulunmak üzere (Türk Basın Birliği) (1) adı ile bir birlik teşkil olunmuştur. Birliğin merkezi Ankara'dadır.

MADDE 2 — Yukarıdaki maddede sayılan ve Birliğin kanunî azasını teşkil eden kimseler Birlik dışında gazetecilik mesleğini icra edemezler.

Bir gazete veya mecmuanın intişara başlamasından itibaren en çok bir ay içinde bu gazete ve mecmuanın sahipleriyle burada çalışan ve birinci maddede yazılı vasıf ve şartları haiz bulunan diğer gazeteciler birliğe yazılmak için müracaat etmeye mecburdurlar. Bu mecburiyete riayet etmeyenler, Birliğe kaydoluncaya kadar o yerin en büyük mülki amirinin emri ile mesleklerini icradan men edilirler. Memnuniyet hilafına hareket edenler ve bunları çalıştıranlar hakkında beş liradan yirmi beş liraya kadar hafif para cezası hükmolunur. Tekerrüründe bu ceza iki kat olarak verilir.

MADDE 5 — Birliğin teşkilinden maksat, Birliğe dahil Türk basın mensuplarının maddî, manevî, ferdî ve müşterek menfaatlerini müdafaa ve temin etmek, mesleğin şeref ve vekarını korumak, meslekte inzibat ve intizamı idame etmek, matbuatı millî maksatlar uğrunda uyanık ve toplu bir halde bulundurmamak, Cumhuriyetin menfaatlerine hadim kılmaktır.

ÜÇÜNCÜ FASIL

Gazete ve Mecmua Sahipleriyle Bunlarda Çalışan Birlik Mensupları Arasındaki Karşılıklı Münasebetler

MADDE 25 — Gazete ve mecmua sahipleri ile bunlarda çalışan ve birinci maddede yazılı vasıf ve şartları haiz bulunan Birlik mensupları arasındaki karşılıklı münasebetler, aşağıdaki esaslar dairesinde iki tarafça serbest olarak tayin ve tesbit olunur.

MADDE 26 — Gazete ve mecmualarda çalışanlarla bu gazete ve mecmuanın sahipleri arasında karşılıklı hak ve vecibeler, gazetecinin gazete ve mecmuada çalışmaya başladığı tarihten itibaren nihayet üç ay içinde yazılı bir mukavele ile tesbit olunmak lâzımdır.

MADDE 27 — Müddeti muayyen olmayan mukaveleler, gazete veya mecmuada geçen hizmet müddeti beş sene veya daha az olduğu takdirde bir ay, hizmet müddeti daha fazla olan hallerde iki ay evvel ihbar olunmak şartıyla her iki tarafça fesolunabilir.

Mukavele, gazete veya mecmua sahibi tarafından feshedildiği takdirde, karşı tarafa bir tazminat verilmesi lâzımdır. Bu tazminatın miktarı, gazete veya mecmuada geçen her çalışma yılına mukabil bir aylık ücret tutarından eksik olmaz. Ancak hizmet müddeti ne olursa olsun, verilen tazminatın yekünü bir senelik ücret tutarını geçemez.

Birinci fıkrada yazılı ihbar müddetine riayet etmeden mukaveleyi fesheden taraf, diğer tarafın bu yüzden marûz kalacağı bütün zarar ve ziyanı da ödemeye mecburdur.

MADDE 28 — Gazete veya mecmuanın herhangi bir sebeple neşriyatını tatil etmesi veya mücbir sebepler hudüsü, yahud bir tarafın, mukavelenin idamesini karşı taraf için imkânsız kılacak derecede vahim bir kusuru görülmesi halinde yukarıdaki, madde hükmü tatbik olunmaz.

Gazete ve mecmuada deneme maksadı ile çalıştırılanların hiçbir ihbara hacet kalmaksızın hizmetlerine her zaman nihayet verilebilir. Bundan dolayı tazminat veya zarar ziyân ödemek mecburiyeti yoktur. Ancak deneme müddeti üç ayı geçemez ve bir gazetecinin bir gazete veya mecmuada bu tarzda istihdamı tekerrür edemez.

MADDE 29 — Gazete ve mecmualarda çalışan ve birinci maddede yazılı vasıf ve şartları haiz bulunanların senelik bir mezuniyet hakları vardır.

Bu mezuniyet gazete ve mecmuada en az üç seneden beri çalışmakta olanlar hakkında senede yirmi gün, hizmeti bundan fazla olanlar hakkında senede bir aydır.

İzin müddeti esnasında ücretten tevkifat yapılamaz.

MADDE 30 — Bu fasılda yazılı hükümler hilafına mukavele yapılması caiz değildir.

Hizmet akdinden doğan sair münasebetler umumi hükümlere tabidir.

BİRLİĞİN ÇALIŞMAYA BAŞLAMASI VE YASA'NIN UYGULANMASI

Basın Birlik Kanunu'nun 14.7.1938 günlü ve 3959 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmesine karşın, kurulların oluşturulmasının zaman alışı nedeniyle Birliğin (2) çalışmaya başlaması ancak 1 Ağustos 1939'da mümkün olmuş ve üye yazımı bu tarihte başlamıştır.

Yasa'nın öngördüğü yazılı sözleşme şartına ilk uyan basın kuruluşu, aynı zamanda bir devlet ajansı niteliğindeki Anadolu Ajansı olmuştur.

Türk basınının ustalarından Sayın Niyazi Sel'in izniyle yayımladığımız sözleşme örneği (3) şöyledir :

(Sözleşmenin ön yüzü)

Anadolu Ajansı No : 32

Hukusi hükümler :

Niyazi Sel Anadolu Ajansı İktisadi Servis Şefi

Maaş veya ücretin tediye şartı ve miktarı : Her ay peşin olarak Hizmet kabul edenin bu mukavelenin akdi tarihinde bu müessesedeki hizmet müddeti : Vazifesine 1 Kanunusani (Ocak) 1933'de başlamıştır.

Aşağıda ad ve sanları yazılı bizler, yukarıki hüküm ve şartlar dairesinde iş mukavelesi akdettiğimizi beyan eyeriz.

İdare Meclisince tasdik edilmiştir.

Cemal Teoman (imza)

Müessese adına

Muvaffak Menemencioğlu (imza)

1 Mayıs 1942

50 kuruşluk damga pulu

(Sözleşmenin arka yüzü)

Hizmeti kabul eden

Niyazi Sel (imza)

100 kuruşluk damga pulu

BASIN BİRLİĞİ KANUNUNA UYULARAK YAPILAN MUKAVELE

Umumi Hükümler :

- 1 - Müddeti muayyen olmayan bu mukavele, hizmet kabul eden akidin müessesedeki hizmeti beş yılı dolduruncaya kadar bir ay, beş yıldan fazla bir müddet geçtiği takdirde iki ay önce haber verilmek şartıyla iki tarafça fesholunabilecektir.
- 2- Bu mukavele gazete veya mecmua sahibi tarafından fesholunduğu takdirde karşı tarafa, ayrıca, gazete ve mecmuada geçen her çalışma yılına mukabil bir aylık ücret tutarından az olmamak üzere tazminat verilecektir. Ancak bu tazminatın yekûnu hizmet müddeti ne olursa olsun bir yıllık ücret tutarını geçmeyecektir.
- 3- Birinci maddede yazılı ihbar müddetine riayet etmeden mukaveleyi fesheden taraf, diğer tarafın bu yüzden marûz kalacağı bütün zarar ve ziyanı ödemeyi taahhüd eder.
- 4- Gazete veya mecmuanın herhangi bir sebeple neşriyatını tatil etmesi veya mücbir bir sebep hudüsü, yahud taraflardan birinin mukavelenin idamesini karşı taraf için imkânsız kılacak derecede vahim bir kusuru görülmesi halinde ikinci madde hükmü tatbik olunmayacaktır.
- 5- Hizmet kabul eden kimsenin bulunduğu gazete veya mecmuadaki çalışma müddeti, üç yılı dolduruncaya kadar yılda yirmi gün, üç yılı geçtiği takdirde yılda bir ay mezuniyet hakkı kabul olunmuştur. İzin müddeti esnasında hizmet kabul edenin ücretinden tevkifat yapılmayacaktır.
- 6 - Mukavelenamenin icrası maksadiyle yapılacak ihbar ve tebliğlerin iki tarafça yazılı olarak yapılması şarttır.
- 7- Bu mukavelenin hususi şartlarında aksine bir hüküm bulunmadıkça, hizmet kabul eden kimse, aldığı her türlü havadis, yazdığı yazı, çektiği telgraf, yaptığı resim ve haritayı veya bunlardan vazife ve alaka dolayısıyla elde ettiklerini başka bir gazete ve mecmuaya veremeyecektir.
- 8 - Dördüncü maddede yazılı mücbir sebep ve vahim kusur hallerinin takdirinde İş Kanunu'nun ihbara lüzum olmaksızın akdi feshe hak ve selahiyet hükümleri esas tutulacaktır.
- 9 - Bu hizmet akdinden doğan sair münasebetler umumi hükümlere tabidir.

Fotokopisi bizde bulunan sözleşmeden anlaşılacağı gibi, Basın Birliği Kanunu'nun üçüncü faslında yer alan maddeler yazılı bir metin olarak kalmamış, yürürlükteki İş Kanununa da gönderme yapılarak Türk basın yaşamına geçmiştir.

KOMİSYON ÇALIŞMALARI VE ÖNERİLER

Yasa'nın Anadolu Ajansı tarafından uygulanmaya konulmasına karşın, o dönemde de basının merkezi olan İstanbul'da konu kesin bir sonuca bağlanamamıştır.

Bunun üzerine Türk Basın Birliği İstanbul Mıntıkası Genel Kurulu 1944 yılındaki toplantısında "çalışanlarla çalıştıranlar arasında bir anlaşma zemini bulmak ve çalışanların acil ihtiyaçlarını temin etmek üzere her iki taraftan üçer mümessil seçilmek suretiyle müzakereye girişilmesi" kararını almıştır.

Komisyonunda çalışanlar adına Burhan Felek, Sait Kesler, Lütfi Arif Kenber, çalıştıranlar adına da Doğan Nadi, Cihad Baban ve Şevket Bilgin seçilmişlerdir. Yargıtay Ticaret Dairesi Azasından Faiz Yürükođlu da komisyonda görev almıştır.

Komisyon, çalışmaları sonunda aşağıda sunacağımız raporu ve ekindeki öneriyi hazırlamıştır. Ancak kararların "oybirliği ile alındığı"nın belirtilmesine karşın raporda çalıştıran temsilcilerinin imzaları bulunmamaktadır.

Komisyonunun söz konusu raporu ve buna ekli önerileri aynen şöyledir :

Basın Birliği Umumi Kongre Başkanlığına

Çalışanlarla çalıştıranlar arasındaki münasebetleri düzenlemek için kongrece çalışanlar adına seçilen Lütfü Arif, Said Kesler ve Burhan Felek, çalıştıranlar namına da Doğan Nadi, Cihat Baban ve Şevket Bilgin ile Yargıtay Ticaret Dairesi Azasından Faiz Yürükođlu'ndan teşekkül eden komisyonumuz ilk oturumunda başkanlığa Faiz Yürükođlu'nu, raportörlüğe Burhan Felek'i seçerek işine başlamıştır.

Uzun görüşmelerden sonra bu husus için temel olsun diye hazırlanacak anlaşma esaslarının, Basın Birliği Kanunu'nun 25'inci maddesinde münasebetlerin (iki tarafça serbest olarak tayin ve tesbit) olunacağı yazılı bulunmasına nazaran bunun kongrece kabul ve taraflara empoze edilmesi müeyyidesiz kalacağından adı geçen kanunun 8'inci maddesindeki (4) yetkiye dayanarak bu boşluğu doldurmak ve mukavele akdine dair olan kanuni hükmün müeyyidesini teşkil etmek, meselelerin çalıştıran ve çalışanlarca imza selahiyetini haiz ve tam yetkili olarak seçilecek üçer temsilciden mürekkep bir anlaşma heyetinde ilişik olarak sunduğumuz tasarı esasları da gözönünde tutularak müzakere edilmesine ve bu heyetçe kabul edilecek şeklin, Basın Birliği Kanunu'nun 25'inci maddesinde yapılması emrolunan mukavelelerin umumi hükümlerini teşkil etmesine ve tarafların anlaşamadıkları meselelerde seçecekleri birer hakemle, bu hakemlerin seçecekleri üçüncü hakemden ve üçüncü hakemde ittifak edemedikleri takdirde mahalli baro reisinin ilthakile teşekkül edecek üç kişilik hakem heyeti kararlarını önceden kabul ettiklerine dair selahiyetnamelere şerh vermelerine ve bu bapdaki kongre kararına uymayacak olanların Basın Birliği Kanunu'nun 15'inci maddesinde yazılı (Bu kanunla tesbit olunan maksatlara aykırı) hareket etmiş sayılarak Haysiyet Divanlarına sevk edilmeleri hususlarının umumi heyetimizce karar altına alınmasının teklifine oy birliğiyle karar verilmiştir.

Komisyon Başkanı

Raportör

Aza

Aza

Faiz Yürükođlu

Burhan Felek

Sait Kesler

Lütfi Arif Kenber

(Diğer imza yerleri boştur).

Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetleri Düzenlemek İçin Kurulmuş olan Komisyonun Bu Münasebetlerin Mukaveleye Bağlanmasında Göz Önünde Tutulmasını Faydalı Bulduğu Umumi Hükümler

1- Mesleğe ilk gireceklerin üç aylık stajdan sonra tahkik ve imtihana tabi tutulması.

2- Mukaveleler hakkındaki hükümler

A) Mukavelelerin müessese ve matbaalar adına değil tek bir gazete namına yapılması.

B) Müddetli veya müddetsiz olması.

C) Hilafına kayıt olmadıkça veya gazete muvafakat etmedikçe çalışanın mesai mahsüllerini başka yerlere vermemeleri.

D) Çalıştıranların da aynı suretle hilafına kayıt olmadıkça veya çalışan muvafakat etmedikçe kendisine verilen mesai mahsüllerini başka bir yere verememesi.

3- Mukavelelerin feshi ve bunların akıbetleri

A) Fesih ihbarının yazılı olması.

B) Çalışan aleyhine feshi mucip sebepler

I - Çalışanın mukavele ile verilen vazifeyi yapmaması.

II - Çalışanın umumi ahlâk kaideleriyle meslek haysiyetine aykırı hareketlerde bulunması.

III- Çalışanın mensup olduğu gazetenin haysiyet ve şerefine kırarak hareketlerde bulunması.

IV- Hususi maksatlar güderek gazetecilik mesleğini kendi menfaatleri uğrunda ve dürüst sayılmayacak surette istismar etmesi.

V- Kendine vazife verilmesi güvenini kırarak şekilde içkiye veya başka keyif verici şeylere mübtela olması.

V- Bir sıhhi heyetin iki ay içinde iyi olacağına kanaat getiremediği bir rahatsızlığa uğraması (Bu takdirde çalışana ihbar ile fesih halindeki hükümlere göre tazminat verilir.)

VII- Mukavelede hilafını kayıt olmadıkça kendi sıfatını açıkça kullanmış olsun olmasın mesai mahsüllerini bir başka yere vermesi.

VIII- Gazete veya mecmua'yı, kanun veya nizam veya talimat veya hükümet emirlerine veya çalıştırmanın yazılı tenbihlerine riayetsizliği ile bile bile veya vazifesini ihmal ederek tatile veya adli ve mesleki takibata uğramasına sebebiyet vermek.

C) Çalıştıran aleyhine feshi mucip sebepler

I- Çalıştırmanın mukavele hükümlerini yerine getirmemesi.

II- Çalıştırmanın çalışandan umumi ahlak kaidelerine veya meslek haysiyetine aykırı hizmetler istemesi.

III- Gazetenin mukavele yapıldığı zamanki meslek ve siyasetinde inhiraf olması.

IV- Hilafına kayıtsız olmadıkça veya sahibi muvafakat etmedikçe çalışanın kendisine verdiği mesai mahsüllerini başka bir gazete veya müesseseye vermesi.

4- Ücret ve İkramiyeler

A) Asgari ücret miktarı.

B) Terfih Şekilleri (yeni girenlerin veya eskiden beri çalışanların)

C) Çalışanların yakınlarının vefatı, doğumu, evlenmesi hallerinde gazetelerce yapılacak para yardımları.

5- Gazetelerin muhtelif kapanma şekilleri ve bu hallerde çalışanların hakları ve çalıştırınların vecibeleri.

6- Askerlik hizmeti esnasında çalışanlara yapılacak yardımlar.

7- Vazifeden mütevellit olan ve olmayan tedavisi kabil veya gayri kabil hastalık ve sakatlık halleri hakkında hükümler.

8- Mezuniyetler (Senelik-hastalık-askerlik-evlenme ve saire halleri.)

9- Mukavele hükümlerinin tefsir veya tatbikinde çıkacak ihtilaflar için tahkim.

(Bu bölümde de aynı imzalar bulunmaktadır).

Mıntika Genel Kurulu'nun raporla ilgili kararı hakkında kesin bilgilere ulaşmak ne yazık ki şimdilik mümkün olamamıştır.

Türk Basın Birliği aşağıda ayrıntısı verilecek yasa ile 1946 yılında kapatıldığında, konumuz olan yasanın hükümleri sözleşme ile kazanılmış haklar dışında yürürlükten kalkmıştır.

Yasayla verilen hakların ve getirilen sınırlamaların tartışılması yetkimiz dışındadır. Ancak görülen ve bilinen odur ki, gerek ele alınan yasa maddelerinde, gerekse komisyonun önerilerinde yer alan hükümlerle görüşlerin büyük bir bölümü daha sonra yürürlüğe konulan 5953, 6253, 212 sayılı yasalara örnek ve kaynak olmuştur.

Açıklamalar :

(1) Halen faaliyette bulunan aynı addaki basın kuruluşuyla bir ilgisi yoktur.

(2) Türk Basın Birliği Merkez Yönetim Kurulu ilk genelgesini 11.7.1939 tarihinde yayınlamış ve iller mintikalara göre şöyle dağıtmıştır :

Adana Mıntıkası : Ağrı, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Gaziantep, Hayat, Hakkari, İçel, Malatya, Maraş, Mardin, Niğde, Seyhan (Adana), Siirt, Tunceli, (Şanlı) Urfa, Van.

Ankara Mıntıkası : Amasya, Ankara, Bilecik, Bolu, Çankırı, Çorum, Eskişehir, Kastamonu, Kırşehir, Sivas, Tokat, Yozgat.

İstanbul Mıntıkası : Bursa, Çanakkale, Edirne, İstanbul, Kocaeli, Kırklareli, Tekirdağ.

İzmir Mıntıkası : Afyon, Antalya, Aydın, Balıkesir, Burdur, Denizli, Isparta, İzmir, Kütahya, Manisa, Muğla.

Trabzon Mıntıkası : Çoruh (Artvin), Erzurum, Erzincan, Giresun, Gümüşhane, Kars, Ordu, Rize, Samsun, Sinop, Trabzon

Yasa'nın 4. maddesi ilk fıkrasında yukarıda anılan mıntıkaları saymış, ikinci fıkrada da "**Birinci madde mucibince Birliği teşkil eden basın mensupları buldukları mıntıka odalarına kaydolunurlar**" hükmü yer almıştır.

Gazetecilik gibi, politik, ekonomik baskı ve yönlendirmelerle bağdaşmayan bir mesleğin mensuplarının bu tür bir örgütlenme sonucu karşı karşıya kaldıkları sorunlar ayrı bir araştırma konusudur. Sorunlar, yasanın yürürlüğe girmesinden ve örgütlenmenin tamamlanmasından kısa bir süre sonra ortaya çıkmış, zamanın iktidarı adına örgütü yönetmeyi üstlenenlerin açıklamalarına karşı konulan mesleki tavır nedeniyle Türk Basın Birliği 18 Haziran 1946 günlü Resmî Gazete'de yayımlanan 4932 Sayılı "**Basın Birliği Kanunu'nun Kaldırılması Hakkında Kanun**"la tasfiye edilmiştir.

(3) Tek tip ve basılı olan sözleşmenin basılı bölümleri siyah, daktilo ile doldurulan bölümleri de beyaz harflerle dizilmiştir.

(4) Yasanın 4. maddesi Genel Kurul'a "**Mevzuat hükümleri dairesinde Birliğin nizamnamesini vücuda getirmek ve icabında bu nizamnamede tadiller yapmak**" yetkisini vermektedir.

KÜÇÜK SÖZLÜK:

İntişara : yayına, **Riayet etmeme :** uymama, **Memnuiyet hilafına :** yasağa aykırı olarak, **Vecibe :** üste düşen yükümlülük, **Mukavele :** sözleşme, **Müddeti muayyen:** süresi belirli, **Mücbir sebeplerin hudüsü :** zorunlu nedenlerin ortaya çıkışı, **İdamesini :** sürdürmesini, **Vahim :** çok tehlikeli, **Tediye şartı:** ödeme koşulu, **Tevkifat :** kesinti, **Mümessil :** temsilci, **Empoze etmek :** etkilemeye çalışmak, **Müeyyide :** yaptırım, **Sehahiyetname :** yetki belgesi, **Muvafakat etmedikçe :** olur vermedikçe, **Mesai mahsüllerini :** çalışma ürünlerini, **Meslek ve siyasetinde inhiraf :** yayında izlenen fikir ve tutumdan sapma, **Tefsir :** yorum, **Tahkim :** hakemler aracılığı ile çözüm, **Terfiş şekilleri:** zam ve diğer ödemelerin arttırılması yöntemleri, **Vazifeden mütevellit :** görevden doğan, **Tahkik ve imtihan :** araştırma ve sınav, **Akıbetleri :** sonuçları, **Kabil :** mümkün, **Gayri Kabil :** imkânsız, **Mucibince :** uyarınca.